

Examen HAVO 2016

kunst

beeldende vormgeving - dans - drama - muziek - algemeen

tijdvak 1

maandag 23 mei

9.00 - 12.00 uur

Vergeet niet je op te zetten!

Klik op 'Start' om te beginnen.

Tijdens het examen kun je de volgende knoppen gebruiken:

ingesproken tekst

regelen van het volume

uitleg van het programma

ga een pagina terug of verder

ga naar het begin of het einde van het examen

Voor het openen van bronnen gebruik je de volgende knoppen:

afbeelding

geluidsfragment

tekst

filmfragment

filmfragment vergroten. Je kunt ook dubbelklikken op de film voor het vergroten.

filmfragment verkleinen. Je kunt ook dubbelklikken op de film voor het verkleinen.

Hiernaast kun je testen of het beeld en geluid goed functioneren.

Dit examen bestaat uit 4 blokken met in totaal 37 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 66 punten te behalen.
Voor elke vraag staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Blok 1: Het gregoriaans in de middeleeuwen en in onze tijd

Blok 2: Films uit de Duitse filmindustrie rond 1920

Blok 3: Consumptiecultuur en kunst in de tweede helft van de twintigste eeuw

Blok 4: Dans, subsidie en commercie bij de hedendaagse choreografe Nanine Linning

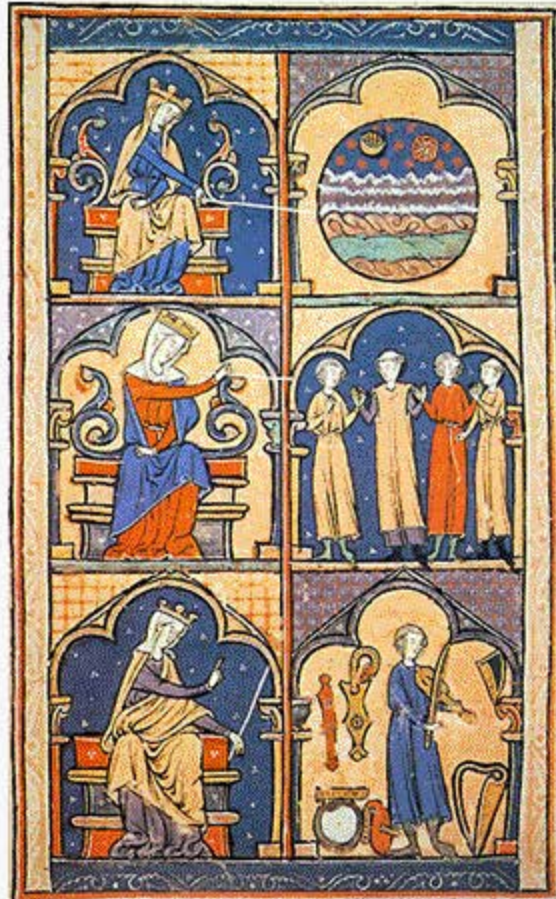
Bij het beantwoorden van de vragen maak je gebruik van de aangeboden bronnen. Tevens wordt een beroep gedaan op je eigen kennis.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.

Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Blok 1

Dit blok gaat over het gregoriaans in de middeleeuwen en de belangstelling ervoor in onze tijd.

In de vroege middeleeuwen was er in Europa sprake van een grote diversiteit aan manieren waarop de kerkelijke liturgie werd vormgegeven. Er was onder andere sprake van verschil in het repertoire van kerkelijke liederen. Ook de uitvoering van een gezang verschilde van plaats tot plaats. Het gregoriaans ontstond in de achtste en negende eeuw toen de Romeinse liturgie en zang in het Frankische rijk werden ingevoerd.

Met het invoeren van de Romeinse liturgie en het gregoriaanse repertoire streefde de leiding van de Kerk van Rome naar uniformiteit.
(1p) Geef een verklaring voor dit streven naar uniformiteit van de Kerk van Rome.

In geluidsfragment 1 hoor je een gregoriaans gezang. Het gregoriaans wordt gekenmerkt door het ontbreken van een vast ritme.

(3p) Noem nog drie kenmerken van het gregoriaans aan de hand van dit fragment. Laat de tekst buiten beschouwing.

Middeleeuwse denkers onderscheidden verschillende soorten muziek. Zij spraken onder andere over muziek van de kosmos, die door de bewegingen van de hemellichamen zou worden veroorzaakt. Rechtsboven op afbeelding 1 is deze kosmische muziek verbeeld.

Links op de afbeelding staat Maria drie keer afgebeeld. Zij geeft telkens het oordeel van de Kerk over de soort muziek die rechts van haar wordt uitgebeeld. Linksonder is te zien dat de Kerk (Maria) negatief oordeelt over de muziekpraktijk die rechtsonder is uitgebeeld.

(2p) Geef voor de afbeelding rechtsonder aan

- welke muziekpraktijk er is uitgebeeld en
- hoe dit negatieve oordeel past in de opvatting van de Kerk.

Op afbeelding 1 is rechtsboven de kosmische muziek weergegeven. In tekst 1 lees je wat in de middeleeuwen onder kosmische muziek werd verstaan.

De wijze waarop Boëthius over muziek filosofeerde, is kenmerkend voor het middeleeuwse denken.

(1p) Geef aan in welk opzicht zijn manier van filosoferen over muziek kenmerkend is voor het middeleeuwse denken.

Men neemt aan dat Guido van Arezzo rond 1020 de muzieknotatie verbeterde door de introductie van een notenbalk, zodat de toonhoogte kon worden weergegeven.

(2p) Geef voor elk van onderstaande beweringen aan of deze juist of onjuist is.

Noteer op je antwoordblad het cijfer (1, 2, 3) van de bewering gevolgd door 'juist' of 'onjuist'.

Door de nieuwe notatiemethode:

- 1 ontstond er meer variatie in de uitvoering van een gezang.
- 2 kon de polyfone muziek verder worden ontwikkeld.
- 3 hoefden zangers minder uit het hoofd te leren.

In geluidsfragment 2 hoor je een fragment van het *Te Deum* van Arvo Pärt uit 1984. Het *Te Deum* is van oorsprong een gregoriaanse lofzang. In zijn compositie maakt Pärt gebruik van kenmerken van het gregoriaans. Dit geldt onder andere voor de melodie en toonomvang. **(2p) Geef aan in welk opzicht de melodie en de toonomvang overeenstemmen met het gregoriaans.**

De bezetting van Arvo Pärts *Te Deum* in geluidsfragment 2 wijkt af van het gregoriaans.

(1p) Geef aan hoe de bezetting in dit fragment afwijkt van het gregoriaans.

In geluidsfragment 3 hoor je een deel uit Arvo Pärts compositie *Tabula Rasa*. Het gegeven van de 'tabula rasa' wordt in het stuk muzikaal uitgewerkt.

(1p) Leg aan de hand van tekst 3 en geluidsfragment 3 uit hoe de symboliek van de 'tabula rasa' in de muziek wordt uitgewerkt.

Het begrip 'tabula rasa' is ook te beschouwen als een verwijzing naar Pärts eigen ontwikkeling als componist.

(1) Geef hiervoor een argument aan de hand van tekst 2 en 3.

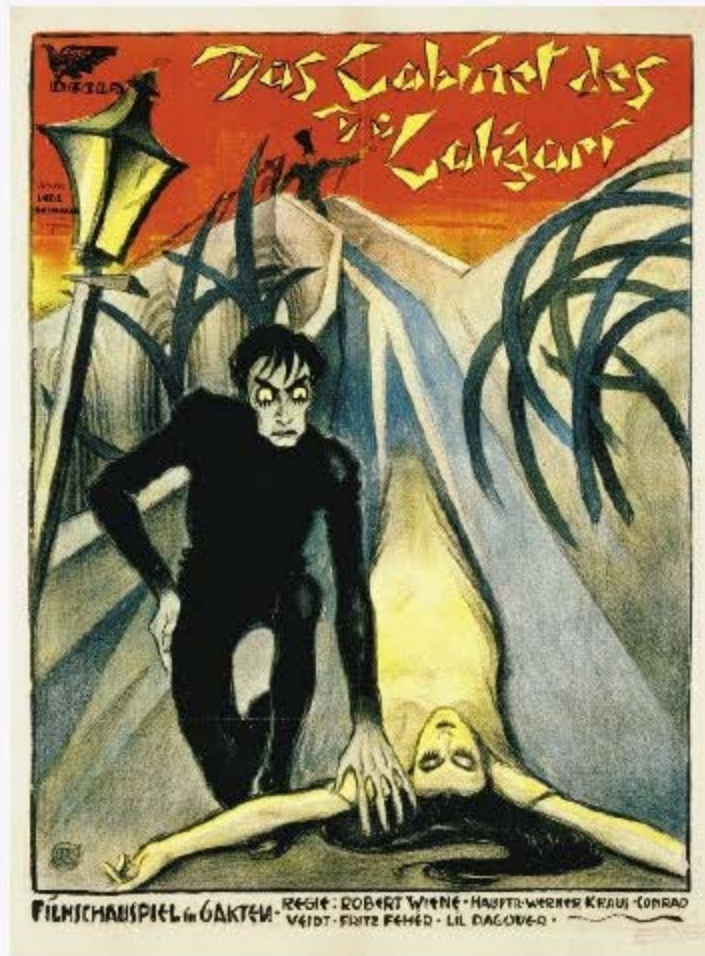
Het succes van Arvo Pärt gaat samen met een hernieuwde belangstelling voor het gregoriaans. Deze hernieuwde belangstelling wordt door sommigen verklaard vanuit een onvrede met het hedendaagse bestaan in de westerse wereld.

(2p) Geef aan

- **waaruit die onvrede bestaat en**
- **hoe dat kan leiden tot een herwaardering van het gregoriaans. Benoem daarbij een aspect van het gregoriaans in je antwoord.**

Blok 2

Dit blok gaat over films uit de Duitse filmindustrie rond 1920.

In 1919 ging in München de stomme film *Nerven* (Nervositeit) in première. De film wordt beschouwd als een vroeg voorbeeld van de Duitse expressionistische film. In tekst 1 worden enkele achtergronden van de film beschreven en in filmfragment 1 is een deel van de proloog te zien.

In de proloog van *Nerven* worden beelden van een stervende soldaat afgewisseld met beelden van de moeder van deze soldaat. Zij heeft visioenen van de doodspijnen van haar zoon die sterft aan het front. Het idee van een visioen wordt onder meer gecreëerd door de afwisselend gemonteerde beelden. Ook ontstaat het idee van een visioen doordat de vrouw haar blik in de verte richt en reageert op gebeurtenissen die plaatsvinden buiten haar directe omgeving.

(2p) Beschrijf nog twee aspecten van het fragment waardoor het idee van een visioen wordt gecreëerd. Laat de schermtekst buiten beschouwing.

In *Nerven* is sprake van een fysieke speelstijl. Dit past bij de stomme film.

(3p) Geef aan waarom deze speelstijl past bij de stomme film. Geef vervolgens twee voorbeelden van deze speelstijl aan de hand van het fragment.

In filmfragment 2 is te zien hoe Johannes een volksmassa toespreekt. In een volgende scène is Roloff te zien in een stoel bij een raam.

In *Nerven* worden de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Duitse samenleving geschetst aan de hand van de lotgevallen van verschillende mensen. Zo wordt het feit dat veel mensen rouwden om de doden zichtbaar in het fragment waar Johannes rondloopt en huilend knielt bij de gesneuvelden op het slagveld.

(2p) Beschrijf nog twee gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Duitse samenleving aan de hand van filmfragment 2.

In 1920 ging de film *Das Cabinet des Dr. Caligari* van Robert Wiene in première. In tekst 2 lees je het verhaal van de film. In filmfragment 3 is te zien dat Francis en Alan de kermisattractie van Caligari bezoeken. Alan stelt hier aan Cesare de vraag hoe lang hij nog te leven heeft.

Evenals *Nerven* wordt deze film gekenmerkt door een experimentele, kunstzinnige vormgeving. Van *Das Cabinet des Dr. Caligari* kan gezegd worden dat een gevoel van beklemming wordt gecreëerd. De theatrale vormgevingsaspecten licht en ruimte dragen hieraan bij.

(2p) Geef voor zowel LICHT als voor RUIMTE aan hoe er een gevoel van beklemming wordt gecreëerd.

Das Cabinet des Dr. Caligari wordt door critici en filmhistorici op verschillende manieren geïnterpreteerd. Een van de interpretaties is dat in de film de Duitse overheid wordt aangeklaagd: Dr. Caligari zou symbool staan voor de Duitse overheid tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog.

(1p) Geef aan welke beschuldiging, in deze interpretatie, tegen de Duitse overheid van die tijd wordt geuit.

Het scenario van *Das Cabinet des Dr. Caligari* is opgezet in de vorm van een raamvertelling: het grootste deel van de film is een flashback. Je zou kunnen stellen dat, door de opzet in de vorm van een raamvertelling, er géén sprake is van een aanklacht tegen de Duitse overheid.

(1p) Leg uit waarom er door deze opzet geen sprake (meer) is van een aanklacht.

Blok 3

Dit blok gaat over consumptiecultuur en kunst in de tweede helft van de twintigste eeuw.

In 1949 verscheen in het Amerikaanse tijdschrift *Time Magazine* een artikel over Raymond Loewy (1893-1986), een commercieel zeer succesvol industrieel ontwerper. Loewy stond op de voorpagina met producten die hij had vormgegeven (afbeelding 1).

In de Verenigde Staten steeg sinds 1945 de verkoop van 'welvaartsproducten', zoals auto's, koelkasten en radio's. De stijgende verkoop van dergelijke producten had verschillende oorzaken.
(2p) Noem twee van deze oorzaken.

Time Magazine stelde in 1949 in het artikel over Raymond Loewy dat het beroep van industrieel ontwerper steeds belangrijker werd. De vormgeving werd volgens *Time* een middel om de verkoop van producten te stimuleren, net als reclame.

(1p) Leg uit hoe de vormgeving de verkoop kan stimuleren.

Met de ondertitel *He streamlines the salescurve* (*Hij stroomlijnt de verkoopgrafiek*) verwees *Time Magazine* niet alleen naar Loewy's commerciële succes, maar ook naar de 'gestroomlijnde' vormgeving van zijn producten (afbeelding 1 en 2). Deze vormgeving is te herkennen aan afgeronde hoeken en vloeiende lijnen.

Hieronder volgen twee beweringen over het effect van deze stroomlijning.

(1p) Geef voor elk van onderstaande beweringen aan of deze juist of onjuist is.

Noteer op je antwoordblad het cijfer van de bewering (1, 2) gevolgd door 'juist' of 'onjuist'.

1. Deze stroomlijning geeft de producten een vooruitstrevende uitstraling vanwege de associatie met vormgeving uit de vliegtuig- en treinindustrie.
2. Deze stroomlijning komt voort uit de gebruiksfunctie van de producten, de vormgeving is aangepast aan de functie ('form follows function').

In tekst 1 worden enkele fragmenten samengevat uit Loewy's autobiografie. In deze autobiografie geeft hij zijn visie op het vak van ontwerper en verklaart hij zijn succes.

Uit Loewy's visie blijkt dat een ontwerper nog andere belangrijke werkzaamheden heeft dan het vormgeven van producten.

(1p) Noem nog een van de werkzaamheden van een ontwerper die belangrijk is volgens Loewy.

De groeiende consumptiemaatschappij in de jaren vijftig was een inspiratiebron voor een nieuwe stroming in de beeldende kunst: de popart. In tekst 2 lees je over de popart-tentoonstelling 'The American Supermarket' die in 1964 plaatsvond in een galerie in New York. Op afbeelding 3 zie je een foto van de tentoonstelling.

In de inrichting van de tentoonstelling 'The American Supermarket' wordt verwezen naar de consumptiemaatschappij.

(2) Noem aan de hand van afbeelding 3 twee verwijzingen naar de consumptiemaatschappij in de inrichting van de tentoonstelling.

Warhol verwijst met zijn Campbell's soepblikken naar de consumptiemaatschappij, maar ook naar de wereld van de kunst.
(2p) Noem twee manieren waarop hij hier verwijst naar de wereld van de kunst.

De tentoonstelling 'The American supermarket' vond plaats in een periode waarin de New Yorkse kunstwereld al jarenlang werd gedomineerd door het abstract expressionisme. Op afbeelding 5 zie je een kunstwerk van Jackson Pollock dat gerekend wordt tot het abstract expressionisme.

Andy Warhol schreef hier later over: "Popart-kunstenaars maakten beelden die iedereen op Broadway Avenue in een fractie van een seconde kon herkennen - strips, picknicktafels, mannenbroeken, beroemdheden, douchegordijnen, koelkasten, colaflessen - alle geweldige moderniteiten die de Abstract Expressionisten hardnekkig probeerden niet op te merken."

(1p) Geef aan welke kritiek Warhol had op het abstract expressionisme.

De consumptiecultuur is ook onderwerp in de foto *99 cent* van Andreas Gursky uit 1999. In tekst 3 staan enkele achtergronden van het werk van Gursky.

Over Gursky wordt vaak gezegd dat hij tegenstrijdigheden verenigt in zijn foto's, zoals abstractie en realiteit. Zo wordt zijn werk vaak vergeleken met abstracte kunst. Zo'n vergelijking ligt niet voor de hand bij werk waarin herkenbare onderwerpen haarscherp in beeld worden gebracht.

(1p) Hieronder staan vier verklaringen waarom de vergelijking met abstracte kunst van toepassing is op *99 cent*. Geef aan welke verklaring de beste is.

De vergelijking met abstracte kunst is van toepassing omdat:

- A de foto door de digitale bewerking geen reëel beeld van de werkelijkheid geeft.
- B de foto een overwegend harmonieus geordend karakter heeft.
- C aspecten als vorm, kleur en ritme een zelfstandige rol spelen.
- D er geen enkel contact is tussen de mensen op de foto, waardoor de voorstelling weinig verhalend is.

In Gursky's werk speelt digitale fotobewerking een grote rol. Gursky noemt deze werkwijze 'beeldverdichting'. Met deze bewerking benadrukt hij het karakter van het onderwerp dat hij fotografeert, zo ook in *99 cent*.
(2p) Beschrijf twee aspecten van het onderwerp die hier door de beeldverdichting worden benadrukt.

Op afbeelding 7 zie je het kunstwerk *'untitled' (I shop, therefore I am)*, van de Amerikaanse kunstenares Barbara Kruger. De slogan 'I shop, therefore I am' (Ik koop, dus ik besta) verwijst naar de uitspraak 'cogito ergo sum' (Ik denk dus ik besta) van de zeventiende-eeuwse filosoof Descartes. In tekst 4 staan enkele achtergronden van het werk van Kruger.

Uit *'untitled' (I shop, therefore I am)* spreekt een kritische houding tegenover de consumptiecultuur.

(1p) Geef aan hoe deze kritische houding spreekt uit de slogan: I shop, therefore I am.

Ook uit het beeld van het werk '*untitled*' (*I shop, therefore I am*) spreekt een kritische houding tegenover de consumptiecultuur.

(1p) Geef aan hoe deze kritische houding spreekt uit het beeld. Laat de slogan buiten beschouwing.

Van 2003 tot 2007 werd Krugers werk, door de samenwerking met een reclamebureau, ingezet in de campagne bij de jaarlijkse uitverkoop van het Britse warenhuis *Selfridges* (afbeelding 8 en 9).

Je kunt je afvragen of Krugers werk in deze situatie tot zijn recht komt.
(2p) Geef een argument waarom Krugers werk hier WEL tot zijn recht komt.

Geef vervolgens een argument waarom het werk hier NIET tot zijn recht komt.

Blok 4

Dit blok gaat over dans, subsidie en commercie bij de hedendaagse choreografe Nanine Linning.

Nanine Linning (1977) is een Nederlandse choreografe die in 2005 haar eigen gezelschap startte. In een interview in 2010 gaf Nanine Linning aan dat ze voor haar grote producties vooral afhankelijk is van overheidssubsidie.

Vanaf 2010 ontwikkelde de Nederlandse overheid plannen om minder geld ter beschikking te stellen voor de subsidiëring van cultuur. De cultuursector zag deze plannen als een grote bedreiging voor het cultureel aanbod in Nederland.

Grote gezelschappen voor opera, theater en dans zijn vaak afhankelijk van subsidies, mede omdat de kosten voor hun producties hoog zijn. Deze kosten zijn onder andere zo hoog omdat er vaak een groot aantal mensen bij de productie is betrokken, zoals orkestleden, acteurs en/of zangers, dansers, decorontwerpers en technici.

(3p) Geef nog drie redenen waarom de kosten voor dergelijke grote producties zo hoog zijn.

Vanwege de dalende overheidssubsidies werden andere bronnen van financiering belangrijker voor de grotere gezelschappen.

(2p) Geef, naast subsidie, nog twee bronnen van financiering voor grote gezelschappen.

In 2013 maakte Nanine Linning de voorstelling *Zero*. In filmfragment 1 zie je een scène uit het eerste deel van deze voorstelling.

Op de website van Linning staat dat het verhaal van de voorstelling gebaseerd is op het idee van de laatste uren op aarde, waarbij de zwaartekracht langzaam verdwijnt. In het eerste deel van de voorstelling speelt de zwaartekracht wél een belangrijke rol.

(3p) Beschrijf drie bewegingen waarin deze rol van de zwaartekracht hier vorm krijgt.

In filmfragment 2 zie je scènes uit het eerste, het middelste en het laatste deel van *Zero*. In verschillende recensies wordt de voorstelling in verband gebracht met de Apocalyps. De Apocalyps is een verhaal uit de Bijbel waarin het einde van de wereld en het Laatste Oordeel worden beschreven. Dit thema is vaak uitgebeeld in de christelijke kunst.

In *Zero* zijn verwijzingen naar de beeldtaal van de christelijke kunst te herkennen

(3p) Beschrijf drie van deze verwijzingen.

Bij de productie van *Zero* werkte Nanine Linning voor de kostuums samen met modeontwerpster Iris van Herpen. In de scène in filmfragment 1, is mede dankzij deze kostuums, sprake van een onheilspellende, dreigende sfeer.

(2p) Beschrijf twee aspecten van de kostuums waardoor ze bijdragen aan de dreigende sfeer.

De bewegingen van de dansers worden versterkt door deze kostuums.
(2p) Beschrijf twee manieren waarop de kostuums de beweging versterken.

De muziek in dit fragment draagt bij aan de onheilspellende sfeer.
(3p) Beschrijf van drie aspecten van de muziek hoe die bijdragen aan deze onheilspellende sfeer.

Nanine Linning voert als zelfstandig ondernemer commerciële opdrachten uit. In 2012 maakte ze de choreografie voor een commercial van de 'Drie Dwaze Dagen', de jaarlijkse uitverkoop van warenhuis De Bijenkorf. In film 3 is deze commercial te zien.

(2p) Geef twee redenen waarom het voor De Bijenkorf aantrekkelijk is om samen te werken met een bekende choreograaf.

Linning zegt over de samenwerking met De Bijenkorf: "Dit inspirerende project waarin kunst en commercie samenkomen, geeft mij de kans om de kracht van dans aan miljoenen tv-kijkers te laten zien en was een feest voor mijn dansers, Clara (de regisseur) en mij om te mogen maken. Ik hoop dat deze opdracht de deur opent voor meer succesvolle samenwerkingen tussen het bedrijfsleven en de kunsten."

Linning noemt positieve effecten van haar commerciële werk. Zulke commerciële opdrachten kunnen de artistieke reputatie van een kunstenaar schaden, maar ook verbeteren.

(2p) Leg uit waarom commerciële opdrachten de artistieke reputatie zouden kunnen schaden.

Leg vervolgens uit waarom de artistieke reputatie van een kunstenaar kan verbeteren door zo'n opdracht.

Dit was de laatste vraag van het examen.

Klik op of als je de vragen nog eens wilt langslopen.

Klik op de knop 'stoppen' als je klaar bent.

Bronvermelding

De in dit examen gebruikte bronnen zijn vermeld in het examen zelf en/of in het correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.

Einde